

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت سیاسی در اسلام

(صدر اسلام تا پایان دوران امام علی(ع))

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین محمد جواد نوروزی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین محمد حسین رئیس زاده

دانش پژوه:

علی رضا شریفی

سال ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۱۴۵۶

تاریخ ثبت:

سَبْرٌ حَقٌّ

تقديم:

تقديم به مظلوم ترين فرد عالم

تقدیر و تشکر

از همه عزیزانی که حقیر را در تدوین پایان نامه، یاری نمودند و از ریاست و مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و امور پایان نامه که زمینه‌ای را فراهم کردند، تا طلاب دست به قلم برده و رسالت خویش را به نحو احسن انجام دهند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

بالخصوص از حضرت حجة الاسلام والمسلمین دکتر نوروزی که صمیمانه دست بنده را گرفته و از پیچ و خمهای دشوار تدوین این اثر عبور داده و با راهنمایی‌های خویش حقیر را یاری فرمودند و همچنین از جناب حجة الاسلام والمسلمین رئیس زاده، استاد محترم مشاور، کمال تقدیر و سپاسگزاری را دارم. و در آخر از همسر عزیزم که زحمت پاک نویسی این پایان نامه را به عهده داشتند، تشکر و قدرانی می‌نمایم به این امید که گوشه‌ای از دین خویش را نسبت به ایشان ادا کرده باشم.

و در آخر از آقای محمدعرفانی که زحمات تایب و حروفچینی پایان نامه را بعهدہ داشته‌اند تقدیر و تشکر می‌گردد.

چکیده:

مسأله اصلی در تحقیق حاضر اینست که نقش بیعت در شکل گیری قدرت سیاسی در اسلام چیست (صدر اسلام تا پایان دوران امام علی)

برای یافتن پاسخ این سؤال ۴ فرضیه مطرح کرده ایم که فرضیه اصلی عبارتست از اینکه: «از صدر اسلام تا پایان دوران امام علی (ع) تنها در دوران پیامبر (ص) و امام علی (ع) بیعت نقش اساسی در شکل گیری قدرت داشته است.»

مراد ما از نقش، اثرات و نتایج بیعت های پیامبر است؛ بدین معنی که ما ابتدا بیعت های پیامبر را از متون معتبر تاریخی نقل نموده و تحلیل کرده ایم و یک سری اثرات و نتایجی را از بیعت های پیامبر استنتاج کرده ایم و همان ها را مصادیق نقش قرار داده ایم. از مجموع بیعت های مهم پیامبر ما پنج اثر را استنتاج کرده ایم که عبارتند از:

۱- تشکیل جامعه سیاسی: جامعه ی سیاسی با بیعت مردم یثرب با پیامبر در عقبه منی شکل گرفت.

۲- پیوند دین و سیاست: در بیعت های پیامبر دین و سیاست در پیوند کامل است.

۳- ایجاد زمینه برای رشد و تکامل اسلام: با بیعت اهالی یثرب با پیامبر آن حضرت بسط ید پیدا کرده حکومت تشکیل داد و بعد از آن بود که زمینه ی نزول احکام سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی اسلام فراهم گردید.

۴- انتقال مرکزیت از مکه به یثرب: با بیعت اهالی یثرب مرکزیت و محوریت از مکه به یثرب منتقل شد.

۵- مقبولیت: بیعت آزادانه و اختیاری مردم با پیامبر، نشانه مقبولیت حکومت آن حضرت است. این اثرات (به جز چهارمی) معیار ما در بررسی بیعت خلفای بعد از پیامبر است.

در بیعت ابوبکر هیچ کدام از اثرات بیعت پیامبر وجود نداشته است.

۱. تشکیل جامعه ی سیاسی: در تشکیل جامعه ی سیاسی به ریاست ابوبکر بیعت هیچ نقشی نداشته است

۲- پیوند دین و سیاست: یکی از بزرگان در در این مورد می گوید: نهال سکولاریسم و جدایی دین از سیاست در ثقیفه کاشته شد.

۳- ایجاد زمینه برای رشد اسلام: در زمان ابوبکر و سایر خلفا هرچند اسلام از لحاظ توسعه اراضی رشد داشت، اما انحرافات زیادی به وجود آمد.

۴ - مقبولیت: اگر شمشیر و تازیانه عمر در داخل مدینه و شمشیر خالد را در خارج از آن، کنار بگذاریم حکومت ابوبکر هیچ مقبولیتی نداشته است.

در دوران عمر و عثمان یا بیعتی صورت نگرفته و در صورت وجود بیعت هیچ کدام از آثار بیعت پیامبر را نداشته است. بنابراین در دوران خلفای ثلاثه، بیعت نقشی در شکل گیری قدرت سیاسی نداشته است.

بیعت مردم با امام علی(ع) تمامی اثرات بیعت پیامبر را دارا بوده است:

۱. تشکیل جامعه ی سیاسی: تشکیل جامعه ی سیاسی با بیعت آزادانه و رضایت کامل مردم بوده است.

۲. پیوند دین و سیاست: در دوران امام علی(ع) دین و سیاست در پیوند کامل بوده است.

۳. ایجاد زمینه برای رشد اسلام: امام در این راستا کارهای مهمی انجام داد. پیامبر بارها فرمود: یا علی من برای تنزیل قرآن می جنگم و تو برای تأویل آن.

۴. مقبولیت: از متون تاریخی و خطبه های نهج البلاغه می توان مقبولیت حکومت امام علی(ع) را به خوبی دریافت کرد. بنابراین بیعت مردم با امام علی(ع) تمامی اثرات بیعت های پیامبر را داشته است و بیعت در دوران امام مثل دوران پیامبر(ص) نقش اساسی در شکل گیری قدرت داشته است.

واژگان کلیدی: ۱- بیعت ۲- قدرت سیاسی ۳- اسلام ۴- خلفاء راشدین

فهرست مطالب

- تقدیم:
- تقدیر و تشکر
- چکیده:

مقدمه: طرح تفصیلی پژوهش

- ۱- بیان مسئله ۲
- ۲- علل انتخاب موضوع ۲
- ۳- سابقه پژوهش ۲
- ۴- سؤال اصلی ۲
- ۵- سؤالات فرعی ۲
- ۶- فرضیه ها ۴
- ۷- مفاهیم ۴
- الف: بیعت: ۴
- ب: جامعه: ۴
- ج: جامعه سیاسی: ۴
- د: قدرت سیاسی: ۵
- ه: مقبولیت: ۵
- و: اسلام: ۵
- ۸- متغیر و شاخص: ۵
- ۹- روش تحقیق: ۶

- ۱۰- روش گردآوری اطلاعات ۶
- ۱۱- سازماندهی تحقیق ۶

فصل اول: مفاهیم و کلیات

- مقدمه ۸
- گفتار اول: بیعت و مفاهیم مرتبط به آن ۹
- ۱- بیعت ۱۰
- الف: بیعت در لغت ۱۰
- ب: بیعت در اصطلاح دانشمندان اسلامی ۱۲
- ج: اقسام بیعت ۱۵
- اقسام بیعت از جهت اهداف و محتوا ۱۵
- تقسیم بیعت از جهت گستردگی یا ضیق دایره ۱۷
- ۲- شوری: ۱۸
- الف: شوری در لغت ۱۸
- ب: شوری در اصطلاح ۱۹
- ۳- انتخابات (رأی دادن) ۲۱
- الف: تعریف انتخابات ۲۱
- ب: تفاوت رأی دادن و بیعت ۲۳
- ۱- سخنان دانشمندان اسلامی ۲۳
- ۲- تحقیق در مسئله ۲۵
- الف: تفاوت رأی و بیعت ۲۶
- ۱- تفاوت زمانی ۲۶
- ۲- تفاوت از لحاظ ماهیت و اهداف: ۲۶
- ۳- تفاوت شکلی ۲۸

۲۹	ب: شباهت‌های رأی و بیعت
۳۰	خلاصه گفتار اول:
۳۱	گفتار دوم: نظریه‌های بیعت
۳۲	مقدمه:
۳۲	الف: نظریه اهل سنت
۳۵	ب: نظریه اهل تشیع
۴۰	خلاصه گفتار دوم:
۴۱	گفتار سوم: سابقه تاریخی بیعت
۴۲	مقدمه:
۴۳	جایگاه بیعت در سنت قبیله‌ای اعراب
۴۹	بیعت در اسلام
۵۰	خلاصه گفتار سوم
۵۱	گفتار چهارم: قدرت سیاسی
۵۲	۱- مفهوم قدرت سیاسی
۵۲	مفهوم قدرت سیاسی:
۵۳	ویژگی‌های قدرت سیاسی:
۵۴	۲- منشأ قدرت سیاسی
۵۴	الف - نظریه‌ی الهیون:
۵۶	ب - نظریه ملیون:
۵۷	۳- مشخصات و دایره قدرت سیاسی:
۵۷	۱- شناسایی کشور:
۵۷	۲- دوام و نظم:
۵۷	۳- استقلال:
۵۸	۴- قدرت سیاسی و حاکمیت:

فصل دوم: بیعت در دوران رسالت

۶۲	گفتار اول: بیعت‌های پیامبر ﷺ
۶۲	مقدمه
۶۸	بیعت‌های پیامبر ﷺ
۶۸	الف: عقبه اولی
۶۸	۱- ملاقات‌های نخستین
۶۸	۲- اولین منادیان اسلام
۷۰	۳- جریان بیعت عقبه اولی
۷۲	ب: عقبه ثانیه
۷۲	۱- اهالی یثرب مسلمان می‌شوند
۷۳	۲- جریان بیعت
۷۵	۳- کسانی که در بیعت دوم عقبه شرکت داشتند
۸۰	ج: بیعت رضوان
۸۰	مقدمه:
۸۱	جریان بیعت رضوان
۸۴	د: بیعت نساء:
۸۴	مقدمه:
۸۴	جریان بیعت نساء
۸۶	گفتار دوم: بیعت و شکل‌گیری قدرت سیاسی پیامبر ﷺ
۸۶	مقدمه
۹۰	بیعت و شکل‌گیری قدرت سیاسی پیامبر ﷺ
۹۰	۱- تشکیل جامعه سیاسی
۹۵	۲- پیوند دینت و سیاست

- ۳- انتقال مرکزیت از مکه به یثرب ۹۹
- ۴- ایجاد زمینه برای رشد و تکامل اسلام ۱۰۰
- ۵- ابراز مقبولیت ۱۰۱
- خلاصه فصل دوم: ۱۰۲

فصل سوم: بیعت در دوران خلافت

- مقدمه ۱۰۳
- گفتار اول: بیعت در دوران ابوبکر ۱۰۷
- مقدمه ۱۰۸
- سرگذشت ثقیفه ۱۱۰
- جریان بیعت با ابوبکر ۱۱۴
- ارزیابی ثقیفه و جریان بیعت ابوبکر ۱۱۶
- بیعت و شکل‌گیری قدرت سیاسی ابوبکر ۱۱۷
- ۱- تشکیل جامعه سیاسی ۱۱۷
- ۲- پیوند دیانت و سیاست ۱۲۲
- ۳- ایجاد زمینه برای رشد اسلام ۱۲۴
- ۴- مقبولیت ۱۲۴
- خلاصه گفتار اول ۱۲۶
- گفتار دوم: بیعت در دوران عمر ۱۲۷
- مقدمه ۱۲۸
- جریان به حکومت رسیدن عمر ۱۲۹
- ارزیابی به خلافت رسیدن عمر ۱۳۰
- نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت ۱۳۲
- ۱- تشکیل جامعه سیاسی ۱۳۲

۱۳۴	۲- پیوند دیانت و سیاست.....
۱۳۶	۳- ایجاد زمینه برای رشد و توسعه اسلام.....
۱۳۶	۴- مقبولیت.....
۱۳۷	خلاصه گفتار دوم:.....
۱۳۸	گفتار سوم: بیعت در دوران عثمان.....
۱۳۹	مقدمه:.....
۱۴۰	جریان شوری و خلافت عثمان.....
۱۴۴	ارزیابی شوری و خلیفه شدن عثمان.....
۱۴۷	بیعت و شکل گیری قدرت.....
۱۴۷	۱- تشکیل جامعه سیاسی.....
۱۴۹	۲- ارتباط دین و سیاست.....
۱۵۱	۳- ایجاد زمینه برای رشد و تکامل اسلام.....
۱۵۲	۴- مقبولیت.....
۱۵۴	خلاصه گفتار سوم.....

فصل چهارم: بیعت در دوران امامت (دوران امام علی علیه السلام)

۱۵۷	مقدمه:.....
۱۶۰	گفتار اول: جریان بیعت.....
۱۶۰	جریان بیعت مردم با امام علی <small>علیه السلام</small>
۱۶۸	ارزیابی بیعت مردم با امام علی <small>علیه السلام</small>
۱۷۳	گفتار دوم: بیعت و شکل گیری قدرت.....
۱۷۴	مقدمه.....
۱۷۴	۱- تشکیل جامعه سیاسی.....
۱۷۷	۲- پیوند دین و سیاست.....

۱۷۸	الف: تقسیم مساوی بیت المال
۱۸۰	ب: عزل حاکمان نالایق
۱۸۲	ج: بازگرداندن بیت المال
۱۸۴	۳- ایجاد زمینه برای رشد و تکامل اسلامی
۱۸۶	۴- مقبولیت
۱۸۷	خلاصه فصل چهارم
۱۸۸	نتیجه گیری
۱۹۰	فهرست منابع

مقدمه:

طرح تفصیلی پژوهش

۱- بیان مسئله

حکومت و تشکیلات سیاسی از مهمترین دل مشغولی‌های بشر، در طول تاریخ بوده است. بحثها، جدالها، کشمکشها، و گاهی جنگهای خونین بر سر مسئله حکومت و زمامداری، نشان از اهمیت موضوع دارد. حکومت از زوایای گوناگون مورد بحث و ارزیابی قرار گرفته که موجب پیدایش مکاتب مختلف در این موضوع شده است.

اسلام به عنوان مکتب مدعی سعادت بشر، نمی‌تواند نسبت به مسئله حکومت بدون نظر باشد اما اینکه نظر اسلام در مورد حکومت چیست، نظرات پراکنده و گاه متضاد وجود دارد. به طور کلی آنچه همه مکاتب از جمله اسلام در مورد حکومت، بر آن، اتفاق نظر دارند عبارتند از:

الف - وجود قانون

ب - فرد یا افرادی به عنوان مجری قانون یا حاکم

ج - گروهی از مردم

اما در مورد کیفیت، و واضح قانون و اینکه چه کسی حاکم باشد و رابطه او با مردم چگونه باشد از همدیگر جدا شده‌اند.

ما این مسئله را از زاویه رابطه‌ی حاکم و مردم که به صورت بیعت تجلی یافته است بررسی می‌کنیم. برای اینکه نظر اسلام را در این مورد به دست آوریم، بهترین دوران برای به دست آوردن نظرات اسلام، دوران صدر اسلام است. لذا ما آنچه را که در صدر اسلام و در دوران حیات پیامبر اسلام ﷺ و خلفای بعد از آن تا دوران امام علی علیه السلام با محوریت بیعت اتفاق افتاده است بررسی و تحلیل می‌کنیم و در صدد بیان تئوری و طرح مسائل مبنايي و کلامی در مورد بیعت نیستیم فقط می‌خواهیم با توجه به آنچه در این دوران واقع شده است، ببینیم که آیا بیعت در شکل‌گیری قدرت نقش داشته است، و اگر داشته اثرات و نتایج آن چه بوده است؟

با این وصف می‌خواهیم نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت سیاسی در صدر اسلام تا دوران امام علی علیه السلام را بررسی کنیم.

۲- علل انتخاب موضوع

علت انتخاب موضوع تحقیق، یکی علاقه شخصی بنده بوده است، دیگر اینکه در ضمن تحقیقات، وقتی با این سؤال مواجه شدم و برای آن پاسخی در منبع خاصی نیافتم، علاقه فوق تشدید شد و سعی کردم خودم در حد توان به آن پاسخ دهم.

۳- سابقه پژوهش

در مورد بیعت دو نوع تحقیق و پژوهش صورت گرفته است:

الف: پژوهشهایی که در مورد بیعت، به طور کلی صورت گرفته مثل اینکه بیعت چیست؟ عقد است یا ایقاع؟ آیا بیعت مشروعیت آور است یا مقبولیت آور؟ و... که در این مورد در ضمن بحثهای دیگر، یا به صورت کتاب، پایان نامه و مقاله مستقل، تحقیقات زیادی انجام شده است.

ب: پژوهشهایی که به بیعت از جنبه تاریخی پرداخته است و در ضمن حوادث تاریخی دیگر، به بیعت‌های صورت گرفته در طول تاریخ نیز پرداخته است.

تحقیقی که این دو جنبه را تلفیق کرده باشد تا جایی که بنده جست و جو کردم چنین اثری را نیافتم. شاید تحقیق حاضر از این لحاظ منحصر به فرد باشد و ما سعی کرده‌ایم که یک تحقیق تحلیلی-تاریخی انجام دهیم.

۴- سؤال اصلی

سؤال اصلی در این تحقیق این است که: نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت سیاسی در اسلام چیست؟

۵- سؤالات فرعی

الف: مفاهیم بیعت، شوری، رأی دادن و تفاوت آنها چیست؟

ب: نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت در دوران رسالت کدام است؟

ج: نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت در دوران خلافت (ابوبکر، عمر، عثمان) چیست؟

د: نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت در دوران امامت (امام علی علیه السلام) چیست؟

۶- فرضیه ها

فرضیه اصلی:

از صدر اسلام تا دوران امام علی علیه السلام تنها در دوران پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام بیعت نقش اساسی در شکل‌گیری قدرت داشته است.

فرضیه‌های رقیب:

الف: بیعت هیچ تأثیری، در شکل‌گیری قدرت سیاسی نداشته است.

ب: از زمان پیامبر صلی الله علیه و آله تا دوران امام علی علیه السلام در همه موارد بیعت نقش اساسی در شکل‌گیری قدرت داشته است.

ج: از صدر اسلام تا دوران امام علی علیه السلام تنها در دوران ابوبکر و امام علی علیه السلام بیعت نقش اساسی در شکل‌گیری قدرت داشته است.

۷- مفاهیم

الف: بیعت:

بیعت، نوعی تعهد و معامله است میان حاکم اسلامی و مردم، که مردم تعهد به اطاعت و وفاداری و حاکم تعهد به ایجاد نظم و تأمین امنیت و رفاه و هدایت مردم به سوی کمالات و سعادت دنیوی و اخروی، می‌نماید.

ب: جامعه

«جامعه محصول گردآمدن انسان و کنش متقابل میان آنها است که با هم زندگی می‌کنند و در رسیدن به هدف معین، با یکدیگر همکاری می‌کنند».

ج: جامعه سیاسی:

«جامعه سیاسی عبارت است از مجموعه‌ای از انسانها که دست کم تحت حاکمیت تقریباً یک حکومت با هم متحد شده‌اند که دارای:

- تفاهم متقابل
- اشتراک منافع
- استمرار و تداوم هر یک از آن ها
- همچنین:

- حکومتی باشد:
- که در ادعا حاکمیت خود:
- بر یک قلمرو جغرافیایی با حداقل تعیین شده؛
- و جمعیت با حداقل میزان مشخص، موفق باشد.»

د: قدرت سیاسی:

«قدرت را می توان به انجام کار و رسیدن به هدف معین و مشخص، معرفی کرد و هرگاه این اقدام در راه رسیدن به حکومت و اقتدار عمومی باشد، آن را قدرت سیاسی می شناسیم.»

ه: مقبولیت:

مقبولیت یا رضایت معادل کلمه (**consent**) است که به معنی پذیرش و راضی بودن از یک حکومت می باشد.

و: اسلام:

منظور از اسلام در این تحقیق، آیین شیعه و بررسی عالمان شیعی می باشد.

۸- متغیر و شاخص:

متغیر مستقل، «بیعت» است و متغیر وابسته «قدرت سیاسی»؛ که نقش بیعت در شکل گیری قدرت سیاسی مورد بحث قرار گرفته است.

۹- روش تحقیق:

روش مادر این تحقیق تحلیلی - تاریخی است.

۱۰- روش گردآوری اطلاعات

کتابخانه‌ای و تحلیلی - تاریخی

۱۱- سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر در یک مقدمه و ۴ فصل سازماندهی شده است. در مقدمه کلیات پژوهش آورده شده است. در فصل اول، مفاهیم و کلیات، طی سه گفتار بیان شده است، که در گفتار اول مفاهیم بیعت، شوری و انتخابات (رای دادن) و تفاوت و تشابه بیعت و رأی دادن، بیان شده است. در گفتار دوم نظریات بیعت آورده شده است که عبارتند از نظریه اهل تشیع و تسنن و در گفتار سوم به سابقه تاریخی بیعت، پرداخته شده است که بیعت را در سنت قبیله‌ای اعراب و اسلام بررسی کرده است. در فصل دوم: بیعت در دوران رسالت بیان شده است که در گفتار اول بیعت‌های پیامبر ﷺ و در گفتار دوم اثرات و نتایج آنها و نقش بیعت در شکل‌گیری قدرت، مورد بحث قرار گرفته است. فصل سوم به بیعت در دوران خلفای ثلاثه (ابوبکر، عمر، عثمان) اختصاص دارد که هر کدام طی یک گفتار بیان شده است.

در فصل چهارم، بیعت در دوران امام علی علیه السلام آورده شده است که در گفتار اول، به جریان بیعت و در گفتار دوم، اثرات و نتایج بیعت بیان شده است.

در نهایت هم، نتیجه‌گیری کوتاهی از کل تحقیق آورده شده است.

فصل اول:

مفاهیم و کلیات

مقدمه

گفتار اول: بیعت و مفاهیم مشابه

گفتار دوم: نظریه‌های بیعت

گفتار سوم: سابقه تاریخی بیعت